

PREZENȚA ARTEI POPULARE ROMÂNEȘTI
ÎN DIFERITE EXPOZIȚII ORGANIZATE
ÎN VEACUL AL XIX-LEA,
OGLINDITĂ ÎN REVISTA „FAMILIA”

Ioan GODEA

Dacă în domeniul studierii istoricului muzeografiei românești s-au făcut pași însemnați, un aspect al acestei probleme — expozițiile temporare organizate cu diferite prilejuri și în diferite locuri — a rămas totuși, în mare parte, necunoscut. Numai în momentul în care toate periodicele apărute în țara noastră, de pildă, vor fi prezentate în indicații generali sau tematico-analitici, am fi în posesia unor surse de valoare documentară de excepție.

Tocmai de aceea am considerat deosebit de util un studiu, care prin problematica sa depășește interesul unei zone limitate, aducind o lumină extrem de favorabilă activității expoziționale din domeniul etnografiei românești.

Avgind în frunte pe eminentul animator cultural — Iosif Vulcan, cel care a publicat poezile de debut ale tinărului Eminescu, „Familia” a publicat în coloanele sale numeroase studii sau culegeri de etnografie și folclor¹. Arta populară — capitol al etnografiei — și-a găsit și ea consemnarea într-o serie de materiale din sărul cărora vom releva cu această ocazie doar pe cele referitoare la marile expoziții organizate pe plan național sau european în secolul trecut². Le vom prezenta în ordinea lor cronologică.

EXPOZIȚIA UNIVERSALĂ DE LA PARIS — 1867

Receptiv la toate acțiunile care pe plan european implicau într-un fel sau altul și prezența României, Iosif Vulcan nu putea să lase neobservate acele acțiuni de largă participare națională, unde produsele românești se impuneau. Așa s-a întâmplat și în cazul Expoziției universale organizată în capitala Franței în anul 1867.

Cu multă vreme înaintea deschiderii acesteia, Vulcan își anunță cititorii că „Pavilionul României în parcoul expoziției (clădit după modelul bisericii Stravropoleos din București — a atras atenția Impăratului și a Imperialesei. Juriul a examinat la 6 aprilie costumele românești care au fost foarte mult prețuite și desigur vor căpăta medalii. Așezarea obiectelor românești în palatul expoziției este finită; numai galeria destinată mobilierului și acea numită a istoriei muncii sunt încă puțin garnisite din cauza întârzierii celui din urmă transport...”³.

Intr-o rubrică susținută cu consecvență ani de zile — „Conversare cu cetitorale” —, peste cîteva luni de zile, Vulcan revine la această expoziție, notind că la Paris „costumele românești deosebit atraseră atenția lumii civilizate și căpătară mai multe medalii de aur”⁴. Această mare expoziție universală

¹ O comunicare în legătură cu preocupările etnografice ale „Familiei” (vom prescurta în continuare prin litera F., urmată de numărul revistei și anul apariției sale), a fost prezentată de către autorul acestor rânduri la sesiunea științifică organizată cu ocazia Centenarului activității muzeale din Oradea, ce a avut loc între 2–5 noiembrie 1972. Căt privează folclorul, acesta a fost prezentat într-o lucrare specială: I. Breazu, *Folclorul revistelor „Familia” și „Sedintaforeas”*, Sibiu, 1945.

² Nu este în intenția noastră a vedea în ce măsură fiecare gen de creație amintit de „Familia” reflectată absolut veidic caracteristicile de bază ale fenomenului prezentat în acea vreme în diferitele zone etnografice ale țării. Muzeografi sau etnografi ce se ocupă de fiecare zonă vor fi în măsură să judecă și aprecia la justă lor valoare datele pe care le reproducem din această gazetă. De aceea nu ne-am permis să face comentarii pe marginea acestor referiri documentare.

³ Sublinierile ne aparțin (I. Godea).

⁴ F., 19, 1867, p. 231.

⁵ F., 32, 1867, p. 385.

trebuia văzută și tocmai de aceea Vulcan întreprinde o călătorie de mai multe zile la Paris. Arc ocazia să se convingă pe viu de aprecierile făcute la adresa produselor românești prezente și în mod special să fie incintat de arta populară expusă acolo. Reîntors acasă, într-un amplu articol intitulat „Sveniri de călătorie” el scrie: "...mult mi-attraseră atenția niște fotografii din Galați, între care una – o româncă la flintină – mă incinta de tot!”. Continuind vizita: „...intrărâm în despărțământul cel mai interesant al costumelor. Văzurăm expuse porturi din Romanați, pălării, pănure multe, un număr mare de vesminte țărănesti, cojocătări, călăunii, opinice prea frumoase, panteoane, postavuri din fabrica lui Cogălniceanu, apoi un costum de poștalion din districtul Argeșului – urmără apoi costumuri foarte pitorești din Cimpulung, Suceava, Bacău, Romanați, toate premiate, cămași femeiești, spăcele și alte vesminte foarte frumoase..., porturi populare române din Vlașca (fig. 4), Turnu Severin... Deosebitu costumele țărănesti și-au elutat aplauze recunoscătoare din partea publicului și medalii de la juriu”⁶. Patru dintre aceste costume populare premiate au fost reproduce (în desene după originalele expuse la Paris) de către „Familia”.

EXPOZIȚIA UNIVERSALĂ DE LA VIENĂ – 1873

O mare expoziție universală s-a organizat și la Viena în anul 1873. În vederea prezentării cu această ocazie a unor obiecte etnografice din Transilvania, cercetătorul maghiar Xantus Janos întreprinde o călătorie prin Transilvania achiziționând diverse exponete. Colecția respectivă, înainte de a lăsa drumul Vienei, este prezentată mai întâi într-o expoziție organizată de el la Pesta. Vulcan, care văzuse această expoziție, organizată la Institutul Industrial și agronomic din Pesta, remarcă apoi în coloanele „Familiei” valoarea artistică deosebită de mare a acestora, printre care se află și o cămașă lucrată de Florica Rusu din părțile Năsăudului. Aceste piese de artă populară provin din „mai alese... din districtul Năsăudului, din comitatul Hunedoarei... din comitatul Maramureșului... din Caraș și Timiș”⁷. „Nu știm – scrie Vulcan – ce să admirăm mai mult? Inventiunea genială sau colorul neimitabil? Artă ideală sau practică reală? Tot ce știm și ce putem este să ne închinăm cu respect ingeniuilui care poate să producă așa opere frumoase!”⁸.

În același număr al revistei, o scurtă notiță ne semnalează și numele unui meșter transilvănean ale cărui produse urmărua și expuse la Viena: „Un cirelar român din districtul Năsăudului, care însă acum lucrează la un maestru din Brașov, d-l Dimitrie Tomi, a făcut trei șerpare românești..., unul și din piele de lacu, cusut cu piele de capră argintată și de colori varie”⁹.

După deschiderea expoziției de la Viena, ziarele locale lăudau produsele românești, dintre care „costumurile populare fac mai mare efect”¹⁰.

Articolele care prezintă expoziția de la Viena și care au apărut în revista „Familia”, se ocupă, însă, nu numai de arta populară. Pentru interesul cel-reprezentă în legătură cu participarea României de atunci la aceste confruntări economice europene, merită citate și alte pasaje semnificative¹¹.

Din unghiul preocupărilor noastre etnografice, ne interesează desigur mai mult prezența artei populare la această expoziție europeană. În limbajul descriptiv, colorat, al epocii, distingem valoarea artistică ridicată a obiectelor ieșite din mîna atitor meșteri anonimi și în mod deosebit varialetea motivelor ornamentale ce împodobesc costumele populare. Dar, să-l lăsăm pe Iosif Vulcan să ne prezinte acest colț al expoziției române de la Viena: „Aruncând privirea spre înalțarea dulapuri de pe ambele părți ale intrării expoziției române, unde sint expuse costumele naționale”... ce denotă „o nimerită lucrare în ceea ce privește culoarea și ornamentalul. Costumele femeiești sint de o deosebită atracție, mai cu seamă cele de borangic, cusut cu argint și numit zevelica cu șorțul său lat cusut cu aur și cu multe colori strălucitoare, maramă sau vălvă aeriană, țesut în arabescuri fine de aur și mătase, lăea de aceeași stofă, încărcată cu abundență cu cele mai alegorioce cusături bizantine... Variațiunea desenului este într-adevăr demnă de admirăriune. Încingătorile sint de două feluri: late, de lină, numite briuri și dedesupă inguste, în genere de lină roșie și altele împodobite cu ciucuri și numite bete. Nu mai puțin pitorești sint costumele bărbătești... mantile sint de culoare albă, cusute cu flori și arabescuri negre, de mai multe culori sau brune, colorate cu extractul de tanin. În același stil, însă ceva mai bogate, sint cojoacele și pieptările. Mai cu deosebire se distinge un frumos costum de postav fin alb, cusut cu flori de mătase cum il poartă tinerii avuți de la țără din districtul Romanați. Grupele de figuri, prezentind fiecare cîte patru țărani și patru țărane, precum și acuarelele magnifice făcute de d-l Szatmary, reproduc aceste costume pitorești. Obiectele de olări și unele naționale compun asemenea o grupă separat”¹².

Pavilionul României la Expoziția universală de la Paris – 1867 ►

⁶ Ibidem, p. 444.

⁷ F., 9, 1873, p. 104.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, p. 107.

¹⁰ F., 19, 1873, p. 228.

¹¹ F., 22, 1873, p. 263.

¹² Ibidem.

EXPOZIȚIA DE LA VIENA — 1878

După cinci ani s-a organizat la Viena o altă expoziție universală. „Familia” publică un articol prin care anunță că industriașul Iuliu Scnabel din Oravița a trimis în capitala Austro-Ungariei o casă de țărani români, în interiorul căreia se află: „...tot felul de unele de casă avitice, precum și țesături lucrate artificios și cu gust. Tot ce cuprinde internul ei este lucrat de mîinile țărănumi român. Cu deosebire merită toată atenția un râzboiu de construcție străveche..., lucrat de un țărănum din Oravița; după aceea un covor lucrat de femeia sa, care asemenea este plin de artă și are fason foarte frumos; mai departe se vor putea vedea în această căsuță, imbrăcăminte complete de bărbați și femei române. Pinza pentru rufe, chindisiturile cele frumoase pe cămeșe și ie, șurțul sau catrința de dinainte și dinapoi, învelitoarea capului, acoperitoarea de pat, pinzătura mesei, covoare, obile... sterzare, toate, toate acestea țăranca română le lucrează cu mîinile sale”¹³.

În ce privește participarea la această expoziție de la Viena a românilor de peste Carpați sunt consemnate printre alte produse următoarele: „...mătase, blanuri, lină de cea mai bună calitate, piel crude și lucrate... instrumente de agronomia, de chirurgia, de muzica..., pălării, diferite stofe, materii lucrate” precum și „albumul d-lui Szatmary, care reprezintă poziții pitorești din țară și costume naționale ale poporului român”¹⁴.

O EXPOZIȚIE ETNOGRAFICĂ LA CLUJ — 1880

Reuniunea femeilor din Cluj a organizat în luna martie 1880 un „bazar de binefacere”. Cu acest prilej s-a organizat la Cluj și „o mică expoziție etnografică”. În aceasta au fost prezentate atât costume populare românești cit și maghiare și săsești din Transilvania. Un grupaj din aceste costume sint redate, în desen, în coloanele „Familiei” pe două pagini alăturate. Vulcan precisează că ilustrația respectivă este făcută după fotografii execute de către Fr. Vereș din Cluj și că efectul cel produc aceste costume „...numai atunci ar fi complet de cunoscere am fi în stare a reprezenta aceste imbrăcăminte cu toate culorile lor; dar fiindcă nu putem — se scuze autorul — vom nisa și suplini aceasta prin o scurtă descriere”¹⁵. Din descrierea de care aminteam, vom remarcă doar cîteva fraze prin care schițează caracteristicile de bază ale fiecărui costum în parte, dintre cele reproduce în gazetă: „...Figura primă ni reprezintă... o fată română din Mărișel. S-o vezi și s-o admiră. Cămașa de altăță, cu cusătură roșie minium, peptarul înzestrat cu legături de tricolor... mijlocul legat cu briu roșu... In grumaz și pe piept salbă... A doua figură... înfățișează o nevastă de sas de la Prejmer... (cu) rochia de culoarea cafelei întunecate, peptarul negru, pantalice negre, dar cu pistrițături de felurite culori, ceaptă neagră, cu vergi roșie și albe”. A treia este o nevastă de birău din părțile Abrudului cu „...cămașă cu mîneci largi... decorată cu dantele albe și galbenă deschise; are crătință neagră, dar împodobită bogat cu broderii și cu ciucuri vinății; spăcelul și albul... briul cu fire din aur și argintu, capul legat cochet cu o cîrpă”. Cea de-a patra figură reprezintă o fată maghiară din zona Calaiei. Imbrăcăminta ei constă dintr-o rochie „...neagră, — musulă — roșie, asemenea zadăi. Peptarul brodat cu flori. Pe cap partă cu mărgele albe, cu prima aurie”. A cincea figură este iarăși o româncă din Feneș cu „...spăcel alb, cu cusuturi roșie, în grumazi salbe...”. Urmează costumul unei românce din Zlatna, cu „...cămașă de altăță..., peptarul larg, fără mîneci, pă cap cîrpă neagră cu flori roșie...”. Cea de-a septa imagine reprezintă un tip de port săsesc din Sibiu cu „...zadă albă cu negru, primele pe imbrăcămintul ei sint pistrițe, rochia de culoarea alunei, peptarul negru, pe capu cumanacul îndătinat la sasă. Și, în sfîrșit, din nou un costum femeiesc maghiar din zona Calaiei, cu „...rochia de culoare închisă, zadă verde cu tivitură roșie, mijlocul primelor brodat cu flori, cîrpă de culoare deschisă cu flori, spăcelu chindisit”¹⁶.

Remarcăm atât din prezentarea alături a costumelor populare românești, maghiare și săsești din Transilvania, cit și din descrierea făcută fiecărui în parte, atitudinea deosebită de progresistă a lui Iosif Vulcan într-o epocă în care poporul român era sub grea exploatare străină. În lupta sa continuă, prin intermediu scrierii, pentru propășirea limbii și poporului român, în consens cu idealul de dreptate socială și națională purtat de toți români în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Vulcan a înțeles că nu trebuie omise din rellefarea unor caracteristici specifice. În acest caz ale portului popular, nici una dintre naționalitățile conlocuitoare din Transilvania. Crezul înțelegerii între popoare l-a stăpinit pe marele om de cultură, născut în satul bihorean Holod, în tot ce facea și el se poate distinge cu pregnantă și din această prezentare alături, în coloanele folii sale, a costumelor populare analizate mai sus.

Costum din România
premiat la Paris în 1867

¹³ F., 17, 1878, p. 203

¹⁴ Ibidem

¹⁵ F., 35, 1880, p. 224.

¹⁶ Ibidem, p. 225.

EXPOZIȚIA DE LA SIBIU – 1881

În anul 1881 urma să aibă loc la Sibiu Adunarea generală a „Astrel”. În vederea acestei manifestări s-a preconizat și aranjarea în acest oraș a unei mari expoziții de „industria casnică”, cum se numea atunci, care să redea valențele economice și artistice ale poporului român ce zăcea sub jugul monarhiei austro-ungare. În numărul din 21 decembrie 1880, „Familia” publică sub semnaturile lui Partenie Cosma și Eugeniu Brote „Apelul către poporul român în cauză expoziționii naționale, care se va deschide în 15/27 august 1881 la Sibiu”. Se cerea trimiterea la Sibiu a căt mai multe produse și, între ele, desigur, și piese etnografice¹⁷. Această acțiune de mare răsunet a românilor transilvăneni a fost urmărită cu legitim interes de către „Familia”. În 6/18 septembrie 1881 publică zonele din care au fost colectate obiecte de valoare deosebită¹⁸. Sint date apoi numele expozaților, instituții sau persoane particulare, printre ei fiind amintiți de pildă și cojocarul Dem. Mihali din Beiuș, fierarii Iosif Coroiu din Bărăști (azi inclus în orașul Vașcău) și Alexandru Gavra din Vârzarii de Jos, olarii George Morar din Beiuș și Ioan Ardeleanu din Lipova. Bine apreciate au fost în cadrul expoziției plugurile prezente de proprietarul Dimitrie Gîtey din Oradea, „carele au expus niște pluguri excelente; cu aceste s-a făcut în una din zile și probă de arare și s-a constatat că sint foarte practice”¹⁹.

La 14 septembrie 1881 această expoziție²⁰ s-a închis, dar ecouriile ei au durat multă vreme după aceea. În noiembrie se publică „Conspicul premiaților la expoziționarea română din Sibiu 1881”. Sint înșiruți un număr impresionant de participanți la respectiva expoziție, după cum și premile acordate cu această ocazie. Spre exemplificare reținem dintre aceștia pe Costea Alexandru, cojocar din Sirbești; Ioan Făgăraș, cojocar din Lipova; Indre Alexandru, pantofar din Beiuș; Pop Maria, țesătoare din Beiuș²¹; apoi premiu pentru „pinzărili” a mai luat și Anița Pop, tot din Beiuș²².

EXPOZIȚIA JUDEȚULUI FOCSANI – 1882

Efectuind o destul de indelungată călătorie prin Moldova în toamna anului 1882, ardeleanca Maria Petrescu proponește și la Focșani în ziua de 22 octombrie, după ce-și petrecuse mai multe zile la Odobești. La liceul din localitate are prilejul să vadă „expoziționarea județului Focșani”, unde printre exponate se aflau și cele care formează obiectul preocupațiilor noastre, adică piese etnografice: „covoare, postavuri, velinți, ștergare, cămăși de tot felul, toate lucrate cu mult gust, ba pot zice artistice. Deosebit de frumos era un mohai lucrat de casă: o micșură de lină țigale și borangie; dacă s-a putut lucra o materie așa de admirabil prin lucrul simplu de mină, ce s-ar putea ajunge în acest ram prin știință și artă având material în abundență?”²³

EXPOZIȚIA COOPERATORILOR ROMÂNI DIN IAȘI – 1884

Un corespondent al „Familiei” din Iași, care semnează cu pseudonimul „Iassiensis” comunică revistei de la Oradea că la Iași s-a deschis în ziua de 8/20 septembrie 1884 o expoziție cu titlu de mai sus. Extragem din corespondență respectivă cîteva relatărî de mare interes etnografic. Astfel, „...bagadăria (?) încă e garnisită cu lăicere, cergi, scoarțe și alte stofe naționale”. Nu lipsesc din expoziție „mai multe haine naționale bărbătești, cojocării, ciobote, piefarăi și altele...”²⁴.

Cât privește existența unor meșteșuguri cu pronunțat caracter de artă populară din Iașii anului 1884, de o valoare documentară deosebită este remarcă făcută în același articol în continuare: „D-î Alexandru Negruzzî, un mare proprietar din orașul nostru, a expus o mulțime de vase de lut ars, care sunt lucrate cu cea mai mare fineță și frumuseță, sint atât de gingăse și nostime incit și-i frică parcă să le atingi ca nu cumva să se prefacă în praf. Parte din acestea vase sint prea frumos jumălitute în diverse culori și desemnuri”²⁵.

O EXPOZIȚIE LA SIBIU – 1884

De o mai mică importanță în raport cu cele prezentate pînă acum este expoziția organizată la Sibiu în 1884 de către Reuniunea femeilor române din această localitate. Expoziția a fost „cercată de lume multă” și dintre toate obiectele prezentate „mai mare efect produc lucrurile de mină ale țărăncelor noastre”. Între obiecte se află și un frumos „ștergar de culme”²⁶. Scopul acestei expoziții era ca prin aranjarea unei tombole să se adune fonduri bănești în folosul Reuniunii.

¹⁷ F., 98, 1880, p. 610–612.

¹⁸ F., 67, 1881, p. 432–434.

¹⁹ F., 70, 1881, p. 451.

²⁰ De această s-au mai ocupat și alți autori. Vezi, de pildă, V. Faur, *Contribuții la cunoașterea manifestărilor cu caracțere muzeistic ale românilor bihoreni, în sec. X/XI*, în „Revista muzeelor,” București, anul VIII, nr. 4/1971, p. 339–340.

²¹ F., 77, 1881, p. 517–518.

²² F., 78, 1881, p. 530–531.

²³ F., 19, 1883, p. 229.

²⁴ F., 40, 1884, p. 480.

²⁵ Ibidem.

²⁶ F., 48, 1884, p. 580.

Port din Vlașca, premiat la Paris în 1867

Costum de „postillion” din Argeș premiat la Paris în 1867

EXPOZIȚIA ROMÂNEASCĂ DIN ANGLIA – 1884

Tot pe linia acestor manifestări cu caracter expozițional la care participă și România în veacul al XIX-lea se inscrie organizarea unei expoziții românești la Londra. Organizarea a avut loc, la cererea României, în anul 1884 și a fost aranjată de către „d-nii Howe și James”. Expoziția cuprindea „Industria țărănească română cu scopul de-a aduce această industrie la cunoștința favorabilă a publicului englez”²⁷. Cea mai nimerită apreciere asupra valorilor exponatelor o consideră redactorul „Familiei” pe cea apărută în coloanele ziarului englez „The Queen”, de unde se reproduce următorul citat deosebit de bogat sub aspectul informației: ....ștofele indigene tesute cu mîna sunt minunate; atât sunt ele de măldioase, de gingeș și de fine, și nu pierd cîtuși de puțin din frumusețea lor cind sunt colorate. Unele din ele sunt brodate cu multă artă după niște mici desenuri convenționale lucrate cu mătăsa gălbule; altele din ele au borduri de fir tras cu cusături de mătăsa. Costumurile naționale, pe care le cunoaștem din gravuri, dacă nu și în natură, produc un efect din cele mai frumoase... Lucrarea și executarea cusăturilor este minunată și varietatea impunătorilor mare. E de observat însă că predomină cusătura încrucișată în toate formele ei și ceea ce face meritul principal al lucrărilor este fericita combinație a colorilor și a desenelor... Scoarțele indigene... au culori vii și par a fi nedestructibile... Intr-un cuvînt, această expoziție deși mică produce un efect general foarte interesant atât sub punctul de vedere al nouății, cit și sub acela a meritului artistic al obiectelor ce conține”²⁸.

EXPOZIȚIA DE LA PARIS – 1889

România participă și la această manifestare de amploare de la Paris, după cum am văzut că fusese prezentă și la cele anterior pomenite. Redactorul revistei „Familia” este, însă, de astă dată mai ponderat în aprecieri, poate și datorită cenzurii mai accentuate la care erau supuse știrile ce aveau ca obiect viața românilor de dincolo de Carpați. Totuși, afîlăm că la expoziția deschisă la Paris din data de 6 mai 1889, între produsele românești se înscrîu și cele de interes etnografic: „obiectele de ceramică asemenea sint lucrate cu multă artă și bun gust”²⁹.

In rîndurile de mai sus am încercat să creionăm cîteva relatări cuprinse în coloanele revistei „Familia”, legate strîns de domeniul artei populare și etnografiei românești, mai precis de confruntările acestei arte a poporului nostru pe linie expozițională. Locurile de participare sunt diferite dar aprecierile la adresa ei sunt unanime. Aceste notișe pasagere intregesc și ele în chip fericit un capitol interesant al muzeografiei din țara noastră.

²⁷ F., 47, 1884, p. 567.

²⁸ Ibidem.

²⁹ F., 11, 1889, p. 131.